

A finn exonima-adatbázis

1. Az *exonima/endonima* fogalompár. Az *exonima/endonima* fogalompár jelentés-tartalmáról mind a mai napig nem szüntek meg a viták. Nincs ezen mit csodálkozni, hiszen olyan fogalmakról van szó, amelyeknek a tárgyai, azaz a földrajzi nevek alapvetően egy-egy nyelv, nyelvi környezet és kultúra szférájába tartoznak; magukat a fogalmakat ugyanakkor külső, az egyértelmű nemzetközi kommunikáció biztosítását szolgáló, gyakorlati jellegű igények (a földrajzi helyek különböző nyelvű megnevezéseinek egymással való megfeleltetése, szelektálás, nemzetközi használatra szánt változatok kiemelése) tették szakmai körökben szükségessé. Az ENSZ Földrajzinév-szakértői Csoportja (UNGEGN) az évtizedek során több definíciót is kidolgozott a fogalmakra. Az első, 1972-ből származó meghatározás még aszerint minősítette endonimának vagy exonimának a földrajzi neveket, hogy azok az adott helyen hivatalos nyelvű alakok-e vagy sem (történeti áttekintésére l. POKOLY 2013). A hivatalos nyelvhez kötés számos, különösen a kisebbségek identitásához köthető problémát vetett fel. Az UNGEGN ma is használt meghatározása a „széles körben használt nyelv” formulájának bevonásával lényegesen megengedőbb, mint a korábbi definíció (vö. BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ 2017: 136–137), az utóbbi időben a szakértők mégis több kísérletet tettek egy új meghatározás megszövegezésére (pl. JORDAN 2012: 2, NYSTRÖM 2014: 36, WOODMAN 2014: 13). Ezek alapvetően nem a nyelvre, hanem a helyi közösség névhasználatára helyezték a hangsúlyt, jelezve, hogy bármilyen merev, a jogi-közigazgatási helyzetre építő, gyakorlati célzatú meghatározás óhatatlanul az emberi közösségek, az emberi kultúra földrajzi nevekben megőrzött örökségének a sérelmével járhat.

E vitáknak is köszönhető, hogy számos országban modern, rendszeresen frissített exonima-adatbázisokat hoztak létre. Ezeknek az előzményeként már az ENSZ 1972-es Földrajzinév-egységesítési Kongresszusa javasolta, hogy a tagállamok létesítsenek exonimaregisztereket, és ezeket osszák meg egymás közt. Összetett és érzékeny feladatról van szó. Egyrészt természetes, hogy minden nemzeti kultúra ragaszkodik a maga meggyökeresedett földrajzi neveihez, másrészt nem szabad szem elől téveszteni a történelmi-generációs aspektusokat (vö. BÖLCSKEI–GERCSÁK–MIKESY 2018), az átírási szokások változásait, a földrajzi objektum jellegét (pl. városról vagy természetföldrajzi egységről van-e szó), de akár a vitatott szuverenitású területekkel kapcsolatos politikai megfontolásokat sem. Egy exonimaregiszter csak szelektált, a készítőik nyelvi-történelmi-kulturális környezete által motivált fontossági sorrend szerint megállapított lista lehet. Bár az exonimalisták eredendően tartalmaznak szubjektív elemeket, vitathatatlanul hozzájárulnak a nemzeti kultúrához, amennyiben a térképek, szótárak, tananyagok, menetredek, a sajtó, turisztikai prospektusok stb. egységes névhasználatát, a világ különböző helyeiről való élő kommunikációt segítik.

2. A finn exonimák interneten elérhető adatbázisa. A finn exonimák válogatott listája 2018 óta digitálisan, jól kereshető adatbázisban érhető el a Kotimaisten kielten keskus (azaz a Hazai Nyelvek Központja, rövidítve: KOTUS) honlapján.¹ A kezdetben kétezer rekordot számláló adatbázis tartalma mára háromezer rekord fölé emelkedett. A lista nyelvészek és geográfusok több évtizedes együttműködésének az eredménye (vö. HAKULINEN–PAIKKALA 2019), amely a KOTUS feladatköréből adódóan normatív jellegű. A földrajzi objektumok listáját KERKKO HAKULINEN vezetésével állították össze, a végső nyelvi megformálás a KOTUS SIRKKA PAIKKALA irányításával működő nyelvészeinek az érdeme. A szelektálás erősségéhez adalék, hogy mindössze tizennégy mai magyarországi objektum elnevezése szerepel benne (pl. *Gellértinvuori [Gellért-hegy]*,² *Iso-Kumania [Nagykunság]*) a több ország területét érintő helyekkel együtt (pl. *Neusiedlerjärvi [Fertő]*, *Tonava [Duna]*, *Pieni Unkarin alanko [Kisalföld]*), s ezek között egyetlen település- vagy megyenév sincs. Portugália öt, Szerbia tíz hellyel van jelen. Egyetlen „ház” osztályba sorolt objektum van benne, a washingtoni *Valkoinen talo* (Fehér Ház). Ezzel szemben a Spitzbergák (*Svalbard*) 27 objektummal van jelen, ami mutatja, hogy a szerkesztők a finn nyelvű nevekre fókuszáltak, a nevek adott területen való sűrűségére nem.

A honlapon nem található nyelvválasztó funkció, tehát az idegen anyanyelvű használóknak is a finn nyelvű szakszók és leírások segítségével kell eligazodniuk, és így ebben az ismertetésben is szükséges lesz néhány szónak a jelentését megadni. A választható menüsorban a Nimet (‘Nevek’) opciót választva jutunk el az adatbázis fő táblájához. Az Etusivu (‘Kezdőlap’), Käyttöohje (‘Használati utasítás’), Oikeinkirjoitus (‘Helyesírás’), Taustaa (‘Háttér’), Palaute (‘Visszacsatolás’) opciókkal különböző tájékoztató szövegekhez jutunk.

Az adatbázis kétharmad részben természetföldrajzi neveket tartalmaz. Ennek csak részben oka az összeállító geográfusi akkurátussága; lásd például a tengeri áramlatok és a tengerfenék részletes nevezékτανát: *Eteläinen päiväntasajanvirta* (Egyenlítői déli áramlat), *Keski-Tyynenmeren allas* (Közép-Csendesóceáni-medence), *Tšuktšien syvänmerentasanko* (Csukcs-fenéksíkság). További fontos szempont, hogy a természetföldrajzi névtípusokban a legelterjedtebbek világszerte fordítási műveletek, amelyek legalább a földrajzi közneveket és jelzőket érintik; pl. *Ontariojärvi* (Ontario-tó), *Skandinavian niemimaa* (Skandináv-félsziget), *Itä-Kaarpatit* (Keleti-Kárpátok), *Pohjois-Ural* (Északi-Urál), de igen gyakoriak a megkülönböztető elemekben is: *Pirunsaari* (Ördög-sziget, ang. *Devil’s Island*), *Iso Karhujärvi* (Nagy-Medve-tó, ang. *Great Bear Lake*).

Az is a természetföldrajzi kategória túlsúlyát eredményezi, hogy a finn tudományban közel másfélszáz éves hagyománya van annak a gyakorlatnak, hogy csak a legfontosabb városok, országok nevét írják finnesen, a finn kiejtés alapján, a finn mássalhangzókészlet viszonylagos szűkösége ugyanis kezelhetetlen mennyiségű névalakot eredményezett volna. A 259 városnévi találatból csak alig néhány tucatnyi a hagyományos finn exonima; pl. *Berliini* (Berlin), *Kaapkaupunki* (Fokváros), *Kiova* (Kijev), *Kööpenhamina* (Köpenhága), *Lontoo* (London), *Pariisi* (Párizs), *Pietari* (Szentpétervár), *Pihkova* (Pszkov), *Riika* (Riga), *Rooma* (Róma), *Tallinna* (Tallinn), *Tukholma* (Stockholm), *Väinänkaupunki* (Daugavpils), *Varsova* (Varsó), *Vilna* (Vilnius).

¹ <https://kaino.kotus.fi/eksonyymit> (2020. 12. 02.)

² Írásomban kivételesen nem minden nyelvi adat dőlt betűs, csak a bemutatott adatbázisban rögzített, visszakereshető alakok.

Erős csoportot képeznek – mondhatni természetesen – a bibliai és az ókori történelmi helyszínek nevei: *Baalbek, Betlehem, Damaskos, Jeriko, Nasaret, Tiberias*, illetve *Ateena, Korintti, Sparta*. Az adatbázis önmeghatározása szerint a külföldi helyek nevét tartalmazza, így a Finnország határain kívül lakó finnek tulajdonképpen endonimának számító nevei is benne vannak a gyűjteményben; pl. *Aunuksenkaupunki* (Olonyec), *Karhumäki* (Medvezsjegorszk), *Käkisalmi* (Priozjerszk), *Petroskoi* (Petrozavodszk), *Pähkinalinna* (Slisszelburg), *Viipuri* (Viborg), illetve *Haaparanta* (Haparanda), *Jällivaara* (Gällivare), *Uumaja* (Umeå). A városnévi exonimák többségét a helyi hivatalos nyelvi alakkal szemben a finnek által is preferált, nemzetközileg elterjedt alakok adják: *Aden, Bangkok, Doha, Gaza, Haifa, Hanoi, Istanbul, Kabul, Mosul, Port Said, Pristina, Rabat, Tripoli* stb. A listán nem található olyan exonima, amelyet nem latin betűs írású nyelvből közvetlenül vettek volna át, akár finn ejtés szerinti írással, akár szabványos transliterációval. Az angolon kívül szép számmal találunk a finnben német közvetítéssel meghonosodott névalakokat is: *Assuan* (ang. *Aswan*), *Belgrad* (ang. *Belgrade*), *Bukarest* (ang. *Bucharest*), *Havanna* (ang. *Havana*), *Kairo* (ang. *Cairo*), *Lissabon* (ang. *Lisbon*), *Mekka* (ang. *Mecca*), *Nikoszia* (ang. *Nicosia*), *Peking* (ang. *Beijing*), *Teheran* (ang. *Tehran*), *Tokio* (ang. *Tokyo*). Számos változatlan helyi névforma, azaz endonima is található a finn exonimák oszlopában. Ezt a megoldást akkor alkalmazták, ha több hivatalos nyelvű alak is létezik a város jelölésére, de finn használatra ezek közül egyet javasolnak: pl. *Almaty, Baikonur, Bern, Dublin, Luxemburg, N'Djamena, New Delhi*.

A régiók félezernél nagyobb darabszámú kategóriája meglehetősen heterogén. Találhatók itt kontinensrészek, országcsoportok – pl. *Itä-Afrika* (Kelet-Afrika), *Atlasmaat* (Atlaszországok), *Latinalainen Amerikka* (Latin-Amerika), *Lähi-itä* (Közel-Kelet) – ugyanúgy, mint jelenlegi és történelmi tartományok, országrészek, szövetségi államok, közigazgatási területek, tájak, ha írott alakjuk különbözik a helyben használt alaktól – pl. *Baijeri* (Bajorország), *Bessarabia, Havai, Hertsegovina, Kalifornia, Kastilia, Hantien ja mansien autonominen piirikunta* (Hanti–Manysi Autonóm Körzet) –, de iparvidékek, turisztikai régiók és egyéb övezetek, kisebb egységek is; pl. *Piilaakso* (Szilícium-völgy), *Ruhrin alue* (Ruhr-vidék), *Aurinkorannikko* (*Costa del Sol*).

Az országok listája sem teljes, hasonlóképpen a városokhoz, csak a finnben saját névvel bíró (pl. *Norsunluurannikko* [Elefántcsontpart], *Viro* [Észtország]) vagy eltérő írásképet mutató (pl. *Meksiko* [sp. México], *Romania* [rom. România]) országok vannak benne a függő területekkel (pl. *Brittiläiset Neitsytsaaret* [Brit Virgin-szigetek]) együtt. Bolívia (Bolivia) és Namíbia (Namibia) neve például nincs az adatbázisban, mivel ezek írásképe a helyi hivatalos nyelven és a finnben megegyezik. Nem latin betűs írású országnevek esetében a nemzetközi alakokat használják a finnek (*Libya, Mongolia, Montenegro*), vagy azok szolgálnak a finn megnevezés alapjául (*Jordania, Kambodža*). Ebben a kategóriában, ahol az egyedi ajánlás szükséges és elvárható lenne, meglehetősen szokatlan a kettős-hármas megoldások nagy száma; pl. *Bosnia ja Hertsegivina* ~ *Bosnia-Hertsegovina, Britannia* ~ *Iso-Britannia* ~ *Yhdistynyt kuningaskunta* [Egyesült Királyság], *Hollanti* ~ *Alankomaat* [Hollandia], *Kookossaaret* [Kókusz-szigetek] ~ *Keelinginsaaret, Myanmar* ~ *Burma*.

Kevésbé terhelt kategóriák az építmények és mesterséges szerkezetek nevei (31 helyszín vagy objektum, pl. *Assuanin suurpato* [Asszuáni gát], *Kaarlensilta* [Károly-híd], *Eiffel-torni* [Eiffel-torony], közlekedési utak nevei (54, pl. *Baikalin–Amurin rata* [Bajkál–Amur vasút], *Reinin–Mainin–Tonavan kanava* [Duna–Rajna–Majna-csatorna]) és ősi örökségek (37, pl. *Heliopolis, Hadrianuksen valli* [Hadrianus fala]). Ez a minimális szám

nyilvánvalóan csak egy mutatóványt takar, és ebben az esetben nem érvényes, hogy amelyek nincsenek itt, azoknak a hivatalos nyelvi alakja az irányadó.

Az adatbázisban – az ENSZ ajánlásának megfelelően – következetesen exonimának tekintik a mindössze diakritikus jegyekben eltérő alakokat is; pl. *Panama* ~ *Panamá*, *Sanaa* ~ *San'a*. Erősen korlátozták az olyan nevek szerepeltetését, amelyekben egy külföldi hely finn nevében mindössze a földrajzi köznévf fordítása teremt exonimát, de a megkülönböztető elem érintetlenül marad; például nincs benne a listában *Mansaari* ~ *Isle of Man* (Man sziget). Az állami szuverenitás alá nem tartozó helyek esetében (alapvetően a világóceán és a tengerfenék részei) az angol alakot tekintették kiindulási alapnak, kvázi-endonimának. Az adatbázisban a finn exonimák valamennyi hivatalos nyelvű alakja megtalálható, nem latin betűs írás esetén standard romanizált átírásban. Az angol nyelvű változatok minden esetben megtalálhatók, ha vannak (majdnem mindig vannak), továbbá egyéb nyelvi (többnyire német és francia) alakokat, esetleg a szomszédos nyelvekből származó adatokat is megkapunk.

3. Az adatbázis szerkezete. A fő táblában hat oszlop található. A finn exonimák állnak az első oszlopban; ezekhez a következő adatok járulnak: a hely földrajzi jellege (tenger, öböl, város stb.), a befogadó nagyobb egység (ország, kontinens, óceán stb.), a hely angol neve, a hely neve a honos nyelveken, továbbá számos névadat egyéb (jellemzően francia és német, illetve szomszédos) nyelveken. Az első oszlop nevei egyben linkek, rájuk kattintva szövegesen találjuk meg a táblázatban foglalt információkat, esetenként még többet is; például Thaiföld (*Thaimaa*) esetében tájékozódhatunk a Sziám (*Siam*) változat időbeli érvényességéről. Valamennyi oszlop ábécébe rendezhető.

A főcím és a menü sor között találjuk a keresőmezőt, amelyben névre és névrészekre lehet keresni (Hae nimellä, azaz 'Keress a névre'). Ez alatt találjuk az összetett keresésekre szolgáló *Tarkennettu haku* ('Célzott keresés') opciót. A kinyíló űrlap öt mezőjének segítségével lehetőség van arra, hogy egy bizonyos nyelv névadatait kapjuk meg. A nyelvek imponáló bőségéből (valamennyi helyben hivatalos nyelv adatai szabványos romanizált átírással) legördülő menüből választhatunk. A földrajzi jellegek 148 megállapított kategóriáját 11 nagyobb osztályba szervezték, így a tengereket, tengeri öblöket, óceánokat, áramlatokat stb. a tengeri területek egységébe. A földrajzi jellegek és osztályaik ugyancsak legördülő menüből választhatók ki. A nagyobb, befoglaló földrajzi egységekre (országok, kontinensek stb.) viszont beírással kereshetünk rá.

1. táblázat: Az összetett keresés menüje

Finn kifejezések	Magyar megfelelők
nimellä tai nimenosalla	névre vagy névrészre
nimen kielellä	a név nyelvére
paikan lajityypillä	a hely jellegének osztályára
paikan lajilla	a hely jellegére
paikan sijainnilla	a hely tágabb környezetére

Az öt lehetőség tetszés szerint kombinálható. Az albán nyelvre való keresésre 23 találatot kapunk; ha hozzávesszük Albániát mint befoglaló helyet, akkor 15 Albánián belül

található helyet kapunk finn névvel. Ha a kontinentális vízneveket is bekapcsoljuk, akkor négy tóra és három folyóra szűkül a találatok száma. De például azt is megtudhatjuk a különféle keresésekből, hogy a közép-európai városnevek adataihoz nem vontak be magyar nyelvű forrást, míg távolabbi nyelvek adatai előfordulnak.

2. táblázat: A földrajzi jellegek osztályai

Finn kifejezések	Magyar megfelelők
alueet	területek (kis és nagy régiók)
liikennereitit	közlekedési útvonalak
maankamaran ja kasvillisuuden muodot	természetes felszíni és vegetációs alakulatok
maat	országok
mannerten vedet	kontinentális vizek
mantereet ja maanosat	kontinensek és részeik
merenpohjan muodot	tengerfelszín alatti alakulatok
merialueet	tengerek, tengerrészek
muinajsäännökset	ősi örökségek
paikkakunnat ja niiden osat	lakott helyek és részeik
rakennelmat	építmények, mesterséges létesítmények

A kombinált keresések nemcsak a finneket segíthetik, hiszen a nyelvek, a helyek és földrajzi jellegek kombinációjával a különböző nyelvű nevek gazdag tárháza nyílik meg. Például a Balkán-félsziget nevét mind a nyolc helyi és még négy további nyelven megkapjuk, Európa nevét hat nem európai nép nyelvén stb.; a lehetőségek sorolása külön tanulmányt érdemelne.

4. Magyarország és a magyar nevek reprezentációja. Magyar szemszögből tekintve az adatbázist, többféle tapasztalatunk lehet. A Kárpát-medence nagy egységei közül néhánynak megtaláljuk a magyar nevét, pl. *Bánát*, *Bihar-hegység*, *Erdély*, *Erdélyi-medence*, *Szerémség*, de vannak, amelyek bántóan hiányzanak a magyarok által is lakott régiókból: pl. *Karpatit* (Kárpátok), *Korkea-Tatra* (Magas-Tátra), *Matala-Tatra* (Alacsony-Tátra), *Slavonia* (Szlavónia). A Kis-Kárpátok esetében a német alakot is endonimának tüntetik fel, magyar névadat pedig nincs. Kárpátalja (*Transkarpatia*) esetében észt, francia, német adatok is vannak, a legjelentősebb helyi kisebbség nyelvén azonban nincs névadat. E mögött nemigen tételezhető fel rossz szándék, inkább a források körültekintőbb megválasztását hiányolhatjuk. Az utóbbi régió egyébként *Karpaatti-Ukraina* ~ *Karpaatti Rutenia* néven külön is benne van az adatbázisban, ami mutatja, hogy a források összefésülése nem mindenütt volt egyenletes. Az *Iso Unkarin alanko* (*Alföld*) alak mögött az angol *Great Hungarian Plain* húzódik meg, a tájegység Szlovákiára és Horvátországra való kiterjesztését pedig arra vezethetjük vissza, hogy a hosszú angol névalakot igen kis méretarányú térképről vehették (több hasonló eset is van, például a Beszkidek áthúzódása Romániára, a Keleti-Kárpátok adatolása Szlovákiában). Furcsállhatjuk a *Kunság* bő adatolását (*Kumania* [Kunság], *Iso-Kumania* [Nagykunság], *Pieni-Kumania* [Kiskunság]) olyan viszonyok között, ahol nem jutott hely a Kékesnek, a Tisza-tónak, a Hortobágnak, a Marosnak, a Rábának vagy a Szamosnak. Az utóbbi három folyó országhatárokon is átfolyik, így esetükben nem lehet „a” hivatalos alakot ajánlani. Ezeknél kisebb vízfolyások ugyanakkor bőséggel vannak az adatbázisban.

5. Összegzés. Megállapíthatjuk, hogy a finn exonimák interneten elérhető gyűjteménye esetében egy rendkívül gazdag, felhasználóbarát módon kialakított adatbázisról van szó, amely jól szolgálhatja a finnek, finnül tudók tájékozódását a világban, támogatja a sajtó, a tananyagok, a turisztika stb. névhasználatát, hozzájárulhat a földrajzi szaknyelv egységesítéséhez. Az összeállítás nemzetközi ajánlásnak tesz eleget, egyszersmind mintául szolgálhat más országok szakemberei számára is. Semmilyen hasonló nagyságú névállományt nem tekinthetünk tökéletesnek, befejezettnek, így a finn adatbázisba is újabb és újabb forrásokat vonnak be. Minőségi ugrás pedig akkor várható, ha más országok, illetve hivatalos státussal nem bíró nyelvek felelős intézményei is elkészítik a maguk exonima-adatbázisait, és azokat megosztják a nemzetközi közösséggel.

Hivatkozott irodalom

- BÖLCSKEI ANDREA – GERCSÁK GÁBOR – MIKESY GÁBOR 2018. Hol van Abbázia? Egy kérdőíves felmérés tanulságai. *Névtani Értesítő* 40: 103–117. <https://doi.org/10.29178/nevtert.2018.6>
- HAKULINEN, KERKKO – PAIKKALA, SIRKKA 2019. The Finnish exonym gazetteer on the internet. History, selection of names, content. In: DOLLIMORE, ALLISON – JORDAN, PETER eds., *The Classification of Exonyms. Proceedings of the 21th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Riga, 24–26 September 2018*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg. 151–162.
- JORDAN, PETER 2012. Towards a comprehensive view at the endonym/exonym divide. Submitted by Austria. 10th UNCSGN Conference, New York. E/CONF.101/73. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/10th-uncsgn-docs/econf/E_CONF.101_73_Towards%20a%20comprehensive%20view.pdf
- BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology*. International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061110>
- NYSTRÖM, STAFFAN 2014. Endonym and exonym – basically linguistic concepts after all? In: JORDAN, PETER – WOODMAN, PAUL eds., *The Quest for Definitions. Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg. 33–38.
- POKOLY BÉLA 2013. Az *exonima* kifejezés értelmezésének változása a földrajzinév-egységesítés nemzetközi gyakorlatában. *Névtani Értesítő* 35: 71–75.
- WOODMAN, PAUL 2014. The scope of activities of the UNGEGN Working Group on Exonyms, and the definitions of endonym and exonym. In: WOODMAN, PAUL ed., *The Quest for Definitions. Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Corfu, 23–25 May 2013*. Verlag Dr. Kovač, Hamburg. 9–20.

MIKESY GÁBOR

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0232-1396>

Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft.

Ingatlan-nyilvántartási és Geodéziai Igazgatóság

GÁBOR MIKESY, The Finnish database of exonyms

In Finland, a detailed, regularly updated and complex searchable database of exonyms has been available on the website of the Institute for the Languages of Finland since 2018. The database, compiled through the collaboration of geographers and linguists, currently has about three and a half thousand entries and contains a fair number of Finnish geographical names for locations outside of Finland, or names of Finnish origin used outside of Finland. The latter should be noted because the dictionary also includes the names from areas of neighbouring countries where Finnish is spoken. The database contains a wealth of information regarding the different names for geographical objects (even beyond names used in the official language of a given place). Thus it presents itself as an outstanding source of data for those who do not speak Finnish. The Finnish exonym database is also an excellent model for researchers in other countries to follow.